

УДК 336.338

ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**Малишко В.В.**Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

Розглянуто основні теоретичні та практичні аспекти фінансування вищої освіти; охарактеризовано стан фінансування вищої освіти в Україні; досліджено фінансове забезпечення вищих навчальних закладів в Україні; проаналізовано джерела фінансування вищої освіти; визначено пріоритетні напрями удосконалення системи фінансування вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, фінансування вищої освіти, джерела фінансування, бюджетні ресурси, державна політика.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день вища освіта є джерелом задоволення духовних, культурних, інформаційних потреб людини, а також інвестиційним благом – засобом зростання доходів, забезпечення конкурентних переваг на ринку праці та одержання інших благ. Здобутий у процесі навчання освітній капітал – це сукупність теоретичних знань, практичних умінь, виробничого досвіду та особистісних характеристик людини, які приносять людині дохід протягом її трудового життя і спонукають до подальших інвестицій в освіту.

Фінансування освіти є основним важелем впливу держави на процеси перетворень в університетах та основним інструментом досягнення позитивних результатів в освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стану фінансування освітньої сфери займає важливе місце в дослідженнях вітчизняних науковців, серед яких: О. Василюк, В. Геєць, В. Глущенко, О. Бойко, В. Виноградня, Л. Діба, Л. Козарезенко [1], Т. Оболенська, П. Саблук, І. Чугунов, Л. Яременко та ін.

Теоретичним та практичним аспектам фінансування вищої освіти присвячені праці таких вчених, як Ю.Ю. Бенедик [2], І.А. Бланка, Т.М. Боголіб [3], Н.Ф. Волкова, С.І. Каленюк, А.І. Куліков, Т.В. Павлова, Л.С. Шевченко [4] та інші.

Питанням фінансового забезпечення вищої освіти присвячені праці таких російських вчених, як А.А. Анчишкіна, В.Е. Ганжела, Н.Г. Кузьміна, Д.К. Правдіна, І.В. Павлюткін, О.А. Савельєва, В.А. Юрга та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незадовільний стан освіти в Україні пов'язаний із недостатнім фінансуванням та неефективним використанням ресурсів освіти. Зниження якості освіти призводить до зменшення конкурентоспроможності української нації на світовому ринку праці і консервує у суспільстві негативні явища перехідного періоду. Існує дисбаланс між обсягом завдань, які визначаються державою перед освітою, та обсягами фінансового забезпечення цих завдань.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів фінансування вищої освіти в Україні, а також аналіз джерел фінансування вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Освіта і наука є галузями, які розвиваються у взаємозв'язку з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами, формують базис для розвитку нації на

інноваційних засадах із врахуванням потреб як країни в цілому, так і кожної особистості [5].

Сьогодні вища освіта в Україні знаходиться в процесі трансформації, що зумовлено як світовими тенденціями (в т.ч. становлення економіки знань, інформаційного суспільства, нові вимоги виробництва до освітнього капіталу), так і реформаційні перетворення в державі та українському суспільстві. Фінансування вищої освіти в Україні здійснюється з використанням кошторисно-бюджетного методу. Тобто державний вищий навчальний заклад (ВНЗ) здійснює свою діяльність на основі кошторису, який дає йому право на отримання доходів та повноваження щодо здійснення видатків, визначає обсяг та напрямки використання коштів для виконання визначених функцій та досягнення поставлених цілей [6].

Необхідною умовою ефективного функціонування закладів вищої освіти є порядок і умови формування їх фінансових ресурсів. Слід звернути увагу на те, що джерела фінансування закладів вищої освіти залежать, насамперед, від форми власності вищого навчального закладу [7].

Фінансування вищої освіти в Україні здійснюється за рахунок різноманітних джерел, які поділяють на державні та недержавні [6].

У світовій практиці сформувався кілька підходів до організації державного фінансування вищої освіти.

Фінансування за видатками (Канада, Велика Британія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія) передбачає, що бюджетні кошти надходять прямо до ВНЗ, а їх використання чітко контролюється державою. Ступінь автономії, а отже, і відповідальності ВНЗ за надання якісних освітніх послуг низький. Бюджетування ВНЗ здійснюється з використанням трьох механізмів: лінійний бюджет – кошторис розподіляється за типами витрат (зарплата, обладнання, обслуговування студентів); програмний бюджет – розподіл коштів за центрами вартості (окремими факультетами або, в деяких випадках, навіть окремими викладачами, які відповідають за програму); кошторис за видами діяльності – з виокремленням витрат на навчання та на дослідницьку роботу.

Фінансування за результатами (Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, США та інші країни) означає, що виділення державних коштів залежить від результатів навчальної та науково-дослідної діяльності ВНЗ – безпосередніх (якості та обсягу наданих освітніх послуг) і кінцевих (соціально-економічного ефекту від здобуття осві-

ти: кар'єрного зростання випускників ВНЗ, їхніх доходів, задоволеності роботодавців якістю підготовки випускників тощо). ВНЗ має більше повноважень у фінансовому та адміністративному управлінні, але галузеве міністерство здійснює постійний моніторинг якості освіти.

Договірне фінансування освіти (Бразилія, Аргентина, Індія, Греція, Італія) має за основу результати переговорів представників ВНЗ та освітнього міністерства або фінансових установ. Формування бюджету ВНЗ може відбуватися: а) шляхом збільшення коштів порівняно з попереднім періодом відповідно до планів розвитку освітнього закладу; б) з використанням угод «ad hoc», зважаючи на політичну вагу в суспільстві представників даного навчального закладу; в) методом встановлення урядом для кожного конкретного ВНЗ фіксованого проценту від національного доходу. Договірне фінансування вищої освіти фахівці не вважають ефективним через високу економічну невизначеність та залежність від зовнішніх впливів [4, с. 224].

Розвиток недержавних форм фінансування відбувається поступово. Крім того, застосування окремих джерел є досить обмеженим з різних обставин. Перешкодою фінансовій допомозі освіти з боку підприємств та фінансових структур є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на рівні району чи міста. Громадським організаціям чи благодійним фондам важко вступати у контрактні відносини з навчальними закладами, оскільки вони не можуть наймати працівників для виконання професійних завдань. Використання механізмів кредитування освіти також є обмеженим [8].

Співвідношення між бюджетним і не бюджетним фінансуванням освіти залежить від дії великої кількості чинників, а саме: темпів економічного розвитку, наявності бюджетних ресурсів за адекватної державної політики у сфері освіти, форми власності вищого навчального закладу та ефективності керівництва ним.

Необхідно зазначити, що будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкової систем господарювання показує, що саме бюджет є домінуючим джерелом фінансування діяльності та розвитку державного ВНЗ.

Обсяги видатків на освіту, незважаючи на стійку тенденцію до зростання, суттєво відстають від аналогічних показників розвинутих країн. І хоча протягом деяких років видатки на освіту випереджали показники зростання обсягу ВВП, що є позитивним явищем, бюджетні витрати забезпечували переважно тільки фінансування витрат державних ВНЗ на стипендії, частково заробітну плату та комунальні платежі. Це пояснюється тим, що нормативний метод визначення обсягів фінансування, який використовується як спосіб розподілу бюджетних коштів, припускає їх коригування в сторону зменшення у зв'язку з нестачею. Отже, потребується удосконалення або розробка підходу до визначення обсягів фінансування із врахуванням мінімальних соціальних стандартів, які дозволяють встановити нижню межу обов'язкового фінансового забезпечення розвитку освіти.

Слід відзначити, що брак фінансування системи освіти викликає безліч не лише економічних, а й соціальних проблем. До таких проблем можна віднести: заборгованість по соціальних виплатах та комунальних послугах, ослабленість системи державного кредитування студентів, припинення фінансування програм покращення житлових умов науково-педагогічних працівників, недостатній обсяг фінансування наукової сфери, гальмування інноваційних програм розвитку освітньої системи. Крім того, необхідність збереження та розвитку матеріальної та навчально-методичної бази зумовлює залежність навчальних закладів від коштів, які надходять як плата за навчання студентів-контрактників, що негативно позначається на якості підготовки фахівців та, як наслідок, конкурентоспроможності ВНЗ.

З огляду на зазначене, диверсифікація джерел фінансування освіти (залучення коштів студентів, запровадження освітнього кредитування, відкриття програм платної додаткової професійної освіти, проведення наукових досліджень на замовлення та ін.) є одним із способів зменшення ресурсної залежності ВНЗ від держави. Ця проблема особливо загострилася внаслідок фінансово-економічної кризи, створюючи загрозу розвитку вищої освіти в Україні: з одного боку скоротилися можливості бюджетного фінансування ВНЗ та, як наслідок, зменшення рівня заробітної плати професорсько-викладацького складу, зменшення видатків на наукові дослідження, призупинення бюджетного фінансування пільгових кредитів на будівництво житла для науково-педагогічного та педагогічного персоналу; з іншого боку – зросла частка коштів спеціального фонду, зароблених власне державними вищими навчальними закладами.

Дослідивши стан фінансування вищої освіти та джерел формування фінансових ресурсів до пріоритетних напрямів удосконалення системи фінансування освіти в контексті забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ необхідно віднести:

1) забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів на видатки освітніх послуг з державного та місцевих бюджетів у розмірах, достатніх для розвитку вищих навчальних закладів, враховуючи стан матеріально-технічної та лабораторної бази, можливості відтворення потенціалу науково-педагогічних кадрів та розвитку науки;

2) посилення контролю та здійснення систематичного аналізу цільового використання коштів на освіту, забезпечення у вищій школі дієвих механізмів громадського контролю за їх витрачанням;

3) удосконалення методів визначення обсягів фінансування освіти та розробка нормативів фінансування із врахуванням мінімальних соціальних стандартів, які дозволяють встановити нижню межу обов'язкового фінансового забезпечення розвитку освіти;

4) удосконалення механізму фінансування освіти в Україні із врахуванням міжнародного досвіду, перехід на багатоканальне фінансування, прийняття рішучих заходів щодо збільшення та диверсифікації джерел фінансування вищої освіти та оптимізації їхньої структури;

5) створення умов для використання інтелектуальної праці, підвищення її престижності та попи-

ту на неї, приведення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою до потреб сучасного ринку праці;

6) удосконалення науково-методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу, створення умов для проведення фундаментальних та прикладних досліджень у ВНЗ, які виступатимуть додатковим джерелом фінансування вищої освіти та сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності національних ВНЗ;

7) розвиток системи освітнього кредитування, що сприятиме: підвищенню зацікавленості громадян у використанні кредитних ресурсів для оплати освітніх послуг; забезпеченню доступності освітнього кредиту для широких верств населення; стимулюванню платоспроможного попиту на ринку освітніх послуг; збільшенню обсягу фінансових ресурсів у закладах вищої освіти; залученню фінансових ресурсів у сферу довгострокового освітнього кредитування;

8) створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян [7].

Висновки. В даний час, коли Україна, як і більшість країн світу, визнала пріоритетом формування нового постіндустріального типу суспільства, характерною рисою якого є створення нової моделі економіки – економіки знань, освіта стає одним із ключових факторів економічного зростання та сталого розвитку держави.

Ефективний розвиток вищої освіти в Україні вимагає вдосконалення механізмів державного фінансування вищих навчальних закладів із зміцненням реальної автономії університетів, а недостатній обсяг фінансування вищої освіти з боку держави зумовлює пошук альтернативних джерел їх фінансування.

Список літератури:

1. Козарезенко Л. В. Соціально-економічна ефективність функціонування сфери освітніх послуг автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» – Київ, 2010. – 21 с.
2. Бенедик Ю. Ю. Стан і тенденції фінансування вищої освіти в Україні / Ю. Ю. Бенедик – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.naub.org.ua/?p=213.8>
3. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія / Т. М. Боголіб – К.: Міленіум, 2006. – 506 с.
4. Шевченко Л. С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел / Л. С. Шевченко // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – С. 222–233.
5. Подзігун С. М. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні – [Електронний режим] – Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2878/1/Problem%20financuvannj_fail.pdf
6. Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти в Україні: сучасні тенденції, проблеми та перспективи – [Електронний режим] – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/166.pdf>
7. Тарасенко І. О., Нефедова Т. М. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні в контексті забезпечення конкурентоспроможності – [Електронний режим] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vknutd_2013_4_33.pdf
8. Касич А. О., Циган В. А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу – [Електронний режим] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587>

Мальшко В.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ФИНАНСИРОВАНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Рассмотрены основные теоретические и практические аспекты финансирования высшего образования; охарактеризовано состояние финансирования высшего образования в Украине; исследовано финансовое обеспечение высших учебных заведений в Украине; проанализированы источники финансирования высшего образования; определены приоритетные направления совершенствования системы финансирования высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, финансирование высшего образования, источники финансирования, бюджетные ресурсы, государственная политика.

Malyshko V.V.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda

THE FUNDING OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary

The basic theoretical and practical aspects of the financing of higher education; characterize the state of higher education financing in Ukraine; researched financial support of higher educational institutions in Ukraine; we have analyzed the sources of financing of higher education; priority directions of perfection of system of financing of higher education.

Keywords: higher education, financing higher education, sources of financing, budgetary resources, public policy.